

ARVOITUKSELLINEN MAIJU LASSILA

Filologian
tohtori

Eino KARHU

Maiju Lassila — Irmari Rantamala. Syntynyt Tohna'ärvellä 28.11.1868. Ammuttu Helsingissä 21.5.1918.

Tuskin löytyy toista tunnettua suomalaista kirjailijaa, joka tuottaisi tutkijoilensa niin suurta päänvaivaa, kuin Maiju Lassila — Irmari Rantamala. Hänen elämässään ja kirjallisessa tuotannossaan on harvinaisen paljon jyrkkiä käänteitä, traagiikkaa, ongelmallisia vaiheita ja ristiriitoja, joten ensi katsannolta hänen persoonallisuutensa näyttää olevan kokonaan vailla eheyttä ja johdonmukaisuutta.

Jo se on epätavallista, että Lassila aloitti varsinaisen kirjailijauransa verrat-

tain myöhään. Kirjailijan esikoisromaanin Harhaman ilmestyessä 1909 oli häntä kymmenen vuotta nuorempi Eino Leino ehtinyt jo korjata parhaan osan siitä runsaasta runosadostaan, joka toi hänelle Suomen suurimman lyyrikon maineen. Liian varhaista vanhentumistaan valitteleva Leino sanoi siihen aikaan kirjoittavansa vähemmän runoja kuin testamentteja, kun taas viidennelle vuosikymmenelle siirtynyt Lassila oli vasta päässyt luomiskautensa alkuun.

Huolimatta siitä tai ehkä oikeastaan juuri sen takia että Lassila oli ryhtynyt kirjailijaksi kypsyneessä iässä, hänen luovien voimiensa kehitys tapahtui erittäin vauhdikkaasti, melkein yhtämittäisenä purkauksena. Aivan kuin aavistaan ettei kohtalo sallii hänelle pitkiä elinpäiviä, Lassila teki työtä itsekieltämyksen uhmalla ollen tavattoman tuottelias. Kahdeksan vuoden aikana hän julkaisi parikymmentä teosta. Ennätyskelliseksi muodostui vuosi 1912, jolloin häneltä ilmestyi yhdeksän kirjaa, niistä kolme näytelmää ja kuusi laajaa kertomusta. Tähän on lisättävä vielä ne toistakymmentä teosta, jotka jäivät kirjailijalta julkaisematta.

Kuten tunnetua käytti Lassila, alkupe- räiseltä nimeltään Algot Tietäväinen (myöhemmin Algot Untola), useampia kirjailijanimiä. Vuonna 1913 hän julkaisi esim. kolme teosta kaikki eri nimillä: Irmari Rantamalan nimellä kertomuksen Israelitar, Maiju Lassilan Kilpakosijat ja J. I. Vatasen nimellä torpparihäätökertomuksen Avuttomia. Hän vaihteli nimiään senkin takia, etteivät kustantajat uskalta- neet lähettää markkinoille liian monta sa- man tekijän teosta yhtäaikaan. Mutta tähän moninimisyyteen liittyy eräs oleellisempi- kin seikka, hän näet esiintyi eri nimillä peräti erilaisin taiteilijaominaisuuksin. Jokainen uusi salanimi ikään kuin edusti uutta kirjailijapersoonallisuutta omine aihepiireineen, ihmistyyppineen ja tyyli- keinoineen. Tosin ero Irmari Rantamalan ja J. I. Vatasen nimillä ilmestyneiden teosten välillä ei ole kovinkaan suuri, mutta sitä jyrkemmin nämä molemmat eroavat Maiju Lassilasta — humoristisesta kertojasta ja huvinäytelmien tekijästä.

Ero on sikäli hämmästyttävä, että esim. Harhama romaanilla ei ole juuri mitään yhteistä vain vuotta myöhemmin ilmesty- neen Tuli tikkuja lainaamassa kertomuksen kanssa. Harhamassa — laajassa omaelämä- kerrallisessa teoksessa tekijä määrätietoi- sesti tilittää suhdettaan ajan mitä erilai- simpiin ongelmiin: yhteiskunnallispoliitti- siin, uskonnolliseettisiin ja filosofisiin. Mielipiteet esiintyvät siinä pelkistettyinä, ideologiset vastakohtat kärjistettyinä, pää- henkilöt väittelevät ajan polttavista kysy- myksistä. Paikotellen tekijä aivan kuin unohtaa kirjoittavansa kaunokirjallista teosta ja syvennyy tieteellisen perinpohjai- sesti pohtimaan jotain yhteiskunnallista ilmiötä, esim. yksityisomaisuuden syntyä ja luokkaristiriitojen kehityshistoriaa. Ro- maani on kirjavanaan kuvia Suomen poliittisista oloista ja puolueriidoista, siinä on edustettuina kaikki yhteiskuntaluokat,

ja tämän laajan kokonaisuuden taustalla Harhama pyrkii selittämään tapahtumien kehityssuunnan.

Tuli tikkuja lainaamassa on humoristinen kertomus kahden talonpojan seikkailuista. Sillä ei näytä olevan vähäistäkään koske- tusta Harhamassa kuvattuun maailmaan. Antti Ihalainen ja Jussi Vatanen eivät tiedä mitään poliittisista tapahtumista ja puolueriidoista. Heitä ei huoleta Suomen kohtalo eikä maailmanparannusongelmat, vaan jokapäiväinen arkielämä: naimapuu- hat, lehmät ja siat, taloudellinen hyvin- vointi. Tämän jokapäiväisen maaseutu-elä- män yksityiskohtaisesta kuvaamisesta jää vaikutelma, aivan kuin kirjailija olisi kyl- lästynyt tyyten korkeamman yhteiskunta- elämän myrskyihin ja ideologisiin ongel- miin ja tahallaan vetäytynyt liperiläisten sulkeutuneeseen pienoismaailmaan etsi- mään maalaisidylliä.

Maiju Lassilan humoristisia teoksia lu- kiessa herää kysymys, miksi juuri hän — koomillisten maalaistyyppien luoja, hel- sinkiläisen satamajätkin Jonni Lumperin uskomattomien seikkailujen kertoja, yhteis- kunnallisia pyrkimyksiä ja luokkatietoi- suutta vailla olevien henkilöhahmojen piir- täjä — osoittautui ehkä ainoaksi merkit- täväksi suomalaisiksi proosakirjailijaksi, joka jo ennen kansalaisotaa oli asettanut työväenluokan kannalle ja josta vallan- kumouspäivinä tuli todellinen kansan- tribuuni.

Kysymyksen voi asettaa toisellakin ta- valla: onko Lassilan kirjallisen ja poliit- tisen kehityksen välillä jotain yhteistä? Olivatko nämä kaksi alaa keskinäisessä vuorovaikutuksessa vai täysin eristettyinä? Ja vielä eräs pulma: miten Maiju Las- sila, humoristi ja komediografi, suhtautuu Algot Untolan toiseen kirjailija-minään, Irmari Rantamalaan ja J. I. Vatasen — vakavien ongelmateosten ja Työmies-leh- dessä julkaistujen artikkelien tekijään?

Niin oikeudenmukaisilta kuin nämä kysy- mykset kuulostavatkin, ne ovat sittenkin jääneet vaille vastausta, eivätkä ole herät- täneet riittävästi kiinnostusta Lassila-tut- kimuksissa. Virallinen porvarillinen kirjal- lisuudentutkimus on kohdistanut huomionsa miltei poikkeuksetta ainoastaan Lassil- lan humoristisiin teoksiin väittäen prof. R. Koskimiehen tavoin niiden olevan va- paita politiikasta. Työväen taholta on päinvastoin kiinnitetty huomiota eniten Irmari Rantamalaan, ja tämä katsanto- kanta heijastuu tavallaan myös Raoul Palmgrenin hiljattain ilmestyneessä laa- jassa tutkimuksessa Joukkosydän, jossa Algot Untola on saanut oman lukunsa.

Lassilan poliittinen elämäkerta on todella varsin oikukas ja epäjohdonmukainen. Venäjällä viettämiensä neljän vuoden aikana (1900—1904) hän oli ehtinyt liittyä siellä vapausliikkeeseen ja osallistua salaiseen terroristijärjestykseen. Suomessa hänestä tuli vastoin kaikkia odotuksia vanhoillisen suomettarelaispuolueen kannattaja. Myöhemmin hän tosin loittoni tästä puolueesta, jonka agitaattorina hän oli esiintynyt v. 1907 vaalitaistelussa. Lassila keskeytti silloin myös sanomalehtityönsä suomettarelaisissa lehdissä ja pettymyksen vallassa luopui ylipäänsä julkisesta poliittisesta toiminnasta, ainakin väliaikaisesti. Mutta elämä, jota hän tästä edes vietti vuosimäärin, vaikutti äärimmäisen oudolta, melkein käsittämättömältä. Vaikuttanut kuin hän olisi tahallaan päättänyt luoda itsestään salaperäisen myytin jälkimaailman hämmästykseksi ja kiusaksi. Entinen vaalipuhuja ja sanomalehtimies sulkeutui vaatimattomaan komeroonsa ensin Kouvolassa ja myöhemmin Helsingissä katkaisten kaikki henkilökohtaiset siteet muihin ihmisiin. Lassila itse valmisti ruokansa ja puhdisti huoneensa: naapureilta hän salasi oikean nimensä sekä kirjailijamattiansa esiintyen ulkotyömiehenä ja puhtaaksikirjoittajana. Hän piti salassa osoitteensa; kieltäytyi tapaamasta kustannusvirkailejoita. Lassilan kirjailijamaine yhä kasvoi, mutta kirjailijaa itseään ei kukaan nähnyt, sillä hän karttoi ihmisiä ja julkista esiintymistä, jopa kävi jaloittelemassakin iltahämärässä kaikkien huomaamatta.

Luomistyön kannalta Lassilan erakko-vuodet olivat hedelmällistä aikaa. Itse hän kertoi kaksikymmentäneljäntuntisista työpäivistään valituaan että kirjoittamisesta oli tullut ylivoimaisen rasituksen vuoksi hänen helvettinsä, se oli hänelle «koiran työtä». Aineellisen puutteen puristuksessa hän vakuutti kirjoittavansa leivästä, mutta tässä esiintyi taas eräs paradoksimainen seikka. Niin niukkatuloinen kuin kirjailijan ammatti olikin niihin aikoihin pienessä Suomessa, Lassila näytti vapaaehtoisesti asettaneen itselleen lisävaikeuksia. Hän esim. kieltäytyi julkisesti Tullitikkua lainaamassa teokselle myönnetystä valtionpalkinnosta, ja kirjailijan tyytymisen periaatteellisista syistä mahdollisimman pieniin tekijänpalkkioihin herätti ihmettelyä jopa kustantajissakin.

Erakko vuosien jälkeen Lassilan elämässä tapahtui jälleen jyrkkä käänne. Hän julkaisi 1916 sosialidemokraattisessa Työ-

mies-lehdessä kuuluisat «Porvarikirjeensä» tilittäen niissä entiset välinsä porvarillisten puolueiden kanssa ja asennoituen myönteisesti sosialistiseen työväenliikkeeseen. Seuraavana vuonna Lassilasta tulee vakituinen Työmiehen avustaja. Kohtalokaina huhtikuun päivinä 1918, vallankumouksen lähestyessä traagista loppuaan, entinen erakko valitsee varsinaiseksi olinpaikkakseen työväenlehden toimituksen, viettää siellä yönsäkin lähettäen rohkeita syytöyssanoja punakaartilaisille ja pysyen toimeensa kirjaimellisesti viimeiseen hetkeen saakka, kunnes saksalaiset maahanhyökkääjät ja valkoiset valloittivat punaisen Helsingin.

Pysymättä piilopaikassaan kirjailija lähti aivan kuin uhmalla kävelemään miehitetyn pääkaupungin keskeisintä katuja, jolloin hänet heti vangittiin ja tuomittiin teloitettavaksi.

Kaikki edellämaitut ja monet mainitsematta jääneet seikat Maiju Lassilan elämässä ja toiminnassa pysyvät osaltaan vieläkin hämäryyden peitossa, vaikka viime aikoina onkin suoritettu perinpohjaisempaa tutkimusta.

Lassila-tutkimus muodostaa jo sinänsä paradoksin. On suorastaan kohtalon ivaa, että porvariston luokkakoston uhrina kaatuneen kirjailijan humoristista tuotantoa ovat esitelleet myötätuntoisesti juuri ne vanhoilliset kirjallisuudentutkijat, jotka vieläkin suuremmalla myötätunnolla ovat suhtautuneet vastavallankumouksen veriseen voittoon. Olisiko tämä käsiteltävä myöhästyneeksi yritykseksi lieventää luokansa syyllisyydentuntoa? Olipa asia kuinka hyvänsä, mutta Eino Railo, V. A. Koskenniemi, Rafael Koskimies kuulumatta suinkaan edistysmielisiin intellektuelleihin ovat melko yksimielisesti julistaneet Lassilan vallan omaperäiseksi kirjailijaksi, kansalliseksi klassikoksi, suomalaiseksi huippuluokan humoristiksi.

Maiju Lassilan tuotantoa on käsitelty akateemisissa kirjallisuudenhistorioissa, mm. prof. R. Koskimiehen kirjoittamassa kolmiosaisessa «Elävässä kansalliskirjallisuudessa». Tässä suhteessa Lassila on ollut viime aikoihin saakka ainoa poikkeus, sillä porvarillinen tutkimus ei ylipäänsä ole kiinnittänyt huomiota vallankumouksellisiin kirjailijoihin, ei ole ottanut heitä kirjailijoina vakavasti. Tästä vaitiolosta muodostui ajan mittaan kirjoittamaton laki, joka on rikottu vasta nykyään ilmestyvässä kahdeksanosaisessa «Suomen kirjallisuus»-tutkimuksessa. Siinä on näet tunnustettu myös työväenkirjallisuuden kiistämätön kuuluvaisuus Suo-

men kansalliskirjallisuuteen. Tässäkin esimerkki siitä, että sodanjälkeisessä Suomessa tapahtuneet muutokset ulottuvat tavallaan kirjallisuudentutkimukseenkin.

Pääsyynä Maiju Lassilan verrattain varhaiseen tunnustamiseen akateemisissa piireissä oli tietysti hänen harvinainen kirjallinen lahjakkuutensa. Eihän Rafael Koskimies suotta kirjoittanut, että vaikka Lassilalla Suomen kirjallisuudessa olikin humoristina sellaisia hengenheimolaisia kuin Aleksis Kivi ja Juhani Aho, niin «tuskin kenelläkään huumori kuitenkaan kukkii niin villinä ja luonnonvaraisena kuin Maiju Lassilan teoksissa».

Tunnustus on sittenkin ollut yksipuolista. Humoristi Lassila erotettiin hänen muista ominaisuuksistaan, hänen maailmankatsomuksestaan ja yhteiskunnallisista tavoitteistaan. Niin ihastuneina kuin Eino Railo ja Rafael Koskimies puhuvatkin Lassilan huumorista, hän on heille Irmari Rantamalana ja vallankumoustaistelijana vieras ja vastenmielinen, «sairaalloisuuden» ilmennys. heikko ihminen, jonka siirtyminen työväenluokan leiriin oli muka pelkkä «harha-askel», jopa henkilökohtaisen «katkeruuden» ja «sokean kostonhimon» purkaus.

Vuonna 1957 Suomessa julkaistiin Elsa Erhon laaja Lassila-tutkimus, jolla on omat ansionsa. Ehkä merkittävimpiä niistä on kirjan vankka dokumentaarinen perusta. Tekijä on käyttänyt hyväkseen suuren määrän julkaisematonta lähdemateriaalia, mm. Lassilan kaunokirjallista jäämistöä, kirjeitä sekä eri henkilöiden muistiinpanoja ja suullisia kertomuksia kirjailijasta. Vaikka mainittu tutkimus ei ratkaisekaan kaikkia ongelmallisia seikkoja, voidaan kuitenkin sanoa, että selaskee pohjan Maiju Lassilan tieteelliselle elämäkerrankirjoittamiselle.

Ikävä kyllä ettei yllämainittu tutkimukseen anna meille Maiju Lassilasta kokonaiskuva, jossa ihminen, taiteilija ja yhteiskunnallinen taistelija muodostaisivat eheän yhtenäisyyden kaikesta sisäisestä ristiriitaisuudestaan huolimatta. Erholla on tosin paljon sanottavaa sekä Irmari Rantamalan että Maiju Lassilan teoksista, mutta me emme löydä kuitenkaan vastausta pääkysymykseen, mitkä sisäiset ja ulkonaiset seikat pakottivat kirjailijaa esiintymään «kaksikasvoisena Januksena» — sekä humoristina että traagisten köyhälistökohtaloitten vakavana kuvaajana. Elsa Erho kyllä mainitsee lyhyesti myös Irmari Rantamalan kirjoituksista Työmies-lehdessä, mutta nämä tutkimuksen loppusivut vaikuttavat jonkinlaiselta postskriptumilta,

muodolliselta sivuseikalta, koska muuten olisi ollut vaikeata viedä Lassilan elämäkerta päätepiteeseen. Mutta tämä päätepite ei esiinny tutkimuksessa kirjailijan aatteellisen kehityksen johdonmukaisena lopputuloksena, vaan samanlaisena «harha-askeleena» kuin varhaisempienkin Lassilan tutkijoiden tulkinnaissa. Elsa Erho samoin kuin Rafael Koskimies pitää Lassilan osallistumista vallankumoukseen pelkkänä erehdyksenä, itse kirjailijaa «katastrofi-ihmisenä», sairaalloisena fatalistina, joka on tuomittu vaeltamaan loputtomia harhateitä kiertämätöntä perikatoaan kohti. Täten kirjailijan traaginen kohtalo, jossa vastuu hänen myrskyinen aikansa, saa epä määräisen «ikuisuuden» leiman kadottaen konkreettiset historialliset piirteensä.

Lassila-tutkimuksen eräänä tärkeimpänä kohteena on mielestämme pidettävä vakuuttavan vastauksen löytämistä kysymykseen, millä tavoin erakkoelämää viettäneessä kirjailijassa oli kerääntynyt se valtava energia, joka purkautui sitten vallankumouksellisen tribuunin hehkuissa kirjoituksissa.

Siksi aiommekin seuraavassa lyhyessä katsauksessa kiinnittää päähuomion niihin seikkoihin, jotka selvittävät Maiju Lassilan huumorin yleisen yhteiskunnallisteettisen luonteen sekä sen riippuvaisuuden historiallisesta ajankohdasta. Samalla meitä kiinnostaa kysymys, missä määrin kirjailija Maiju Lassilana humoristisen ja satiirisen tuotantonsa kautta lähestyi sitä maailmankatsomuksellista käännettä, joka johti hänet elämänsä vallankumoukselliseen loppuvaiheeseen.

Sanotaan että kirjalla kuten jokaisella ihmisellä on oma kohtalonsa. Tekisi mieli lisätä että ihmiskohtaloita kuten kirjojakin voidaan lukea ja tulkita eri tavoin. Objektiviivisin niistä lienee se, kun kirjailijassa nähdään aikansa lapsi ja yritetään ymmärtää hänen persoonallisuutensa sekä tuotantonsa irrottamatta niitä ajan yleisestä kehityssuunnasta.

Maiju Lassilan suhteellisen lyhytaikainen, vajaat kymmenen vuotta kestänyt kirjallinen luomistyö tapahtui vallankumouksellisella nousukaudella, jolloin Suomen työväenluokka ja torpparisto heräsivät itsetietoiseen poliittiseen toimintaan. Tapahtui «joukko-ihmisen synty», kuten Lassila itse määritteli Harhama romaanissaan tämän historialliselta merkitykseltään kauas ulottuvan ilmiön. Kaarlo Kramsun runoista tunnettu entinen «nukkuva Suomi» oli nyt heräämässä pitkästä unestaan ja riensi vauhdikkaasti eteenpäin kohti työväenvallankumousta. Tällä murroskau-

della rikkoutuivat vanhat patriarkaaliset elämäntavat, käsitykset ja illuusiot, voimistuva työväenliike vaikutti ratkaisevasti syvien yhteiskuntakerrosten maailmankatsomukseen, kärjisti luokkarajoja, kiihdytti aatteellista välienselvittelyä.

Yhteiskunnallisen kehityksen poikkeuksellinen intensiteetti painoi leimansa myös senaikaiseen kaunokirjallisuuteen, jopa yksityisiin kirjailijoihinkin. Vuosisadan vaihteessa Suomessa syntyy uusia kirjallisia suuntia ns. «uusromantiikan» ja työväenkirjallisuuden muodossa. Uuteen kehitysvaiheeseen siirtyy myös realismi, josta syystä eräät tutkijat pitävät aiheellisena puhua vuosisadan alun suomalaisesta «uusrealismista» lukien mm. Maiju Lassilan sen edustajiin.

Mutta uudetkaan kirjalliset suunnat eivät pysyneet kauan samoina, niissä tapahtui voimakasta kehitystä ja muutamat niistä, kuten uusromantiikka, olivat ohimeneviä. On aivan luonnollista, että murroskauden kirjallisuuteen ja kirjailijakohtaloihin sisältyi runsaasti kriisitilanteita, ristiriitojen dramaattisia yhteenlörmäyksiä, jyrkkiä taitekohtia. Sen vuoksi tuntuu hiukan kummalliselta kun eräät porvarilliset tutkijat pitävät Lassilan «yllättävää epävakaisuutta» ajan yksityistapauksena, aivan kuin kaikki muut etevät suomalaiset kirjailijat olisivat säilyttäneet tasapainonsa ajan kuohuissa. Eihän Eino Leinon elämäkään ja kirjailijan ura ollut vailla traagisia kriisejä, joista hän ei kuitenkaan löytänyt ulospääsyä kuten Lassila, vaan murtui individualisminsa uhrina, täydellisenä «löysäläisenä», joka kohdisti itseensä katekeran ironiset sanat:

Outoja sulle kun on
isänmaa, kotipaikka ja lies,
puolue, perhe ja muu:
on sulla sun itsesi ies.

Irmari Rantamalan Harhama-romaani on kirjoitettu vielä uusromantiikan merkeissä, jonka huomattavimpana edustajana Suomessa tunnetaan Eino Leino. Romanin ilmestyessä tämä kirjallinen suunta oli ehtinyt jo kriisivaiheeseensa. Eino Leino kirjoitti varsin sattuvasti Harhaman tekiestä, että «uusromanttinen myrskypaatos lienee hänen kauttaan sanonut viimeisen sanansa meillä». Leinon huomautus hipoi melko läheltä totuutta, erikoisesti Lassilaan nähden, jonka tuotannossa pian tapahtui muodonvaihdos, hänestä tuli täysverinen realisti.

Uusromantiikka voidaan pitää vallankumousta edeltäneenä kirjallisaatteellisena ilmiönä, jolloin jo tuntui ukkosilman

lähestyminen, mutta poliittisten tekijöiden keskeiset välit ja suhde eivät olleet ehtineet vielä lopullisesti selvitä, ja se piti vireillä illuusioita. Uusromantikkoihin vaikutti ajan dramaattinen valtiollinen ilmapiiri. Eino Leino kirjoitti: «Ajan tahti käy yhä nopeammaksi, hidas suomalainen veri virtaa yhä kiihkeämmin. Entisen nöyrän, vaatimattoman pianissimon sijasta soittaa suomenkielinen kirjallisuus pian sangen ylpeässä, uhmaillevassa fortissimossa, jota myöskin ympäröivät valtiolliset olosuhteet ovat omiaan kaikin puolin kasvattamaan ja kehittämään: ensin 1890-luvun taantumus, sitten vuosisadan taitteen sortovuodet, jotka astuvat salpana koko heränneen suomalaisuuden ja nuorsuomalaisuuden sekä juuri heräämässä olevan sosialismin eteenpäinryntäävien voimien tielle. Mutta pato synnyttää aina tulvan, sorto sitä väkevemmän vapausvaatimuksen. Suurlakko on tämän kasvavan, paisuvan, kauan pidetyn valtiollisen mielenmyrskyn suuri loppupiste.»

Uusromantikojen herkkä ajan sykkinän tajuaminen ilmeni tosin pikemminkin polttavien kysymysten asettelussa kuin vastauksen antamisena niihin. «Ken tohtivi temmata vuosisadan vaatteen? Ken tohtivi nostaa nousevan aatteen ja korkealle kantaa ja lennättää?» huudahti Eino Leino runossaan Päivän poika. Ikään kuin vastakaikuna Leinolle, mutta yhteiskunnallisesti vieläkin kärjistetyssä muodossa vaijaa Harhama omaatuntoa «maallisen asian tulena» vaikea valinta: «Sosialismi vai ko porvarismi?»

Aikansa tärkeimmistä kysymyksistä kiinnostuneina suomalaiset uusromantikot pyrkivät suurten esteettisten ja symbolististen kokonaiskuvien kautta luomaan monumentaalista taidetta, joka antaisi kokonaiskäsityksen ajan ihmisestä, yhteiskunnasta ja siinä käytävästä taistelusta. Yksityiskohtien naturalistisen kuvailun vastakohtaksi asetettiin uusromanttinen synteesi, ihailtiin kansanepiikan ja muinaistarujen sankarihahmoja sisäisen eheyden ja yhtenäisyyden esikuvina ja vastakkaisina uuden ajan ihmiselle, jonka tunne-elämä oli Eino Leinon sanojen mukaan pirstoutunut pieniksi, sinne tänne läikähteleviksi tunnelmiksi.

Aavistaen aikansa tapahtumien käännekohtaisen historiallisen luonteen ja tietoisena sosialismin ja kapitalismin välisen taistelun lähestymisestä uusromantikot joutuivat Suomessa henkilökohtaisen valinnan eteen, jota he eivät kuitenkaan pystyneet tekemään. Vaikka he unelmoivatkin Suomen kansan tulevasta vapaudesta sekä innostuivat vuoden 1905 suurlakosta, he

eivät silti luottaneet vapauden suuvuttami-
seen luokkataistelun kautta. Suurlakko ei
ollut heille niinkään paljon poliittisesti he-
rännän työväenluokan voimannäyte kuin
kansallisen «eheyden» hetkellinen toteutu-
ma. Yhä kärjistyvien luokkaristiriitojen
aiheuttama pelko pakotti heitä kääntämään
katseensa menneisyyteen, etsimään Väinä-
möisen ajoilta tulevaa vapauden ihanne-
kuvaa, mikä johti ajan tapahtumien myto-
logisointiin ja epähistorialliseen käsitte-
lyyn.

Harhama-romaanissa tapaamme esim.
seuraavan tunnelmakuva suurlakosta:
«Suomessa soivat suuret kanteleet. Men-
neisyys nousi haudastansa, hartioilla mu-
naisajan homeet. Ikivanha vapaus sävähti
hetken kestävänsä salamana. Lyhyeksi, ohi-
kiitäväksi hetkeksi ilmestyi se suuri va-
pau, joka kohtaa Suomen muinaisuudes-
ta... se aika, jolloin Suomen mies oli va-
pain mies maailmassa... jolloin Ilmarisen
ahjosta nousi vapaa tuliroihu, ja pajan
noet, jotka koristivat sepän otsaa, olivat
kuningaskruunujen arvoiset».

Koska Harhama ei voi itse päättää, mille
perustalle uusi yhteiskunta olisi rakennetta-
va — sosialistiselleko vai pitäisikö säilyt-
tää yksityinen omistusoikeus, hän yrittää
lohduttaa itseään sillä, että hänen tehtävään
on vain kapinahengen herättäminen
joukoissa, «tyytymättömyyden ja vihan sie-
menen» kylväminen olevaa vastaan, joten
tulevan yhteiskunnan perustan valitseminen
jää joukkojen tehtäväksi.

Määrätietoisien toiminnan aatteelliseksi
tueksi tämä ei kuitenkaan riitä. Henkilö-
kohtaisen valinnan vältteleminen tekee
Harhamasta eettillisen skeptikon, joka aset-
taa epäilyksen alaiseksi myös joukkojen
siveellisen oikeuden taistella sosialismin
puolesta. Kuvatessaan luokkatietoisien
«joukko-ihmisen syntyä» sekä ihaillessaan
siinä piilevää yhteiskunnallista mahtia
Irmari Rantamala samalla korostaa sen
pelottavan raudanlujaa luonnetta, jossa ei
löydy sijaa yksilöllisille tunteille. Vallan-
kumoukselliseen taisteluun kohdistuvasta
eettillisestä skeptisismistä oli vain lyhyt
askel «perinteellisen» patriarkaalisen talon-
poikaismoraalin ihannoimiseen, josta ta-
paamme jälkiä Harhama romaanin loppu-
osissa. Pietarista kotimaahansa palannut
Harhama, kuten itse kirjailijakin, joutuu
syrjäiseen Korpelan kylään. Vaikka Harha-
ma edelleenkin pysyy epäilijänä, hän nä-
kee korvenasukkaiden luonteet ja elämän
varsin ihanteellisessa valossa. He ovat hä-
nen silmissään jaloja sankareita, taru-
maisia jättiläisiä, «jumalien joukkoa». Kor-
pela tarjoaa hänelle «suuren elämänkir-

jan», jonka sisältämä viisus ei ollut
muualla löydettävissä.

Patriarkaalisen talonpoikaiselämän ihan-
noimisen poliittisena seurauksena oli teki-
jän tilapäinen turvautuminen vanhasuoma-
laiseen puolueeseen, jonka vaikutusvalta
ulottui pääasiallisesti syrjäseutujen maa-
laisväestöön. Vanhasuomalaiset jakelivat
lupauksia myös torppareille, joiden raskas
asema erikoisesti huoletti Lassilaa.

Tämä kummallinen muodonmuutos, jol-
loin entisestä vallankumouksellisesta ja sa-
laisen terroristijärjestön jäsenestä tuli
taantumuksellisen puolueen kannattaja, lie-
nee tuntunut Lassilasta itsestäänkin niin
paradoksaalisen oudolta, että hän yrittää
Harhamassa useamman kerran selvittelä
sen syitä. Lukijakin tajuaa sen vaivaavan
tekijää. Harhaman alituinen epäileminen
osoittautuu ainakin tässä tapauksessa hyö-
dyksi. Yhteistoiminta vanhasuomalaisten
kanssa ei tuottanut hänelle tyydytystä eikä
sielullista tasapainoa, päinvastoin hän «ei
taas ollut mistään selvillä, ei tiennyt, mikä
joukko on oikeastaan hänen joukkoansa...
Hänestä tuntui, kuin olisi hänet elämä nyt
oksentanut johonkin lätäkköön, johon hän
itse ei halunnut».

Harhaman mielentilassa kuvastuu Unto-
lan oma pettymys vanhasuomalaista puo-
luetta kohtaan. Mieli-eroavuuksien joh-
dosta hän oli jo ennen esikoisromaaninsa
ilmestymistä eronnut vanhasuomalaisen
«Satakunta» lehden toimituksesta, vaikka
romaanin julkaistiin vielä vanhasuomalai-
sessa kustantamossa. Tästä johtui että sa-
maa puoluetta kannattavat arvostelijat
pitivät velvollisuutenaan mainostaa tätä
itse asiassa kypsymättömää teosta sensaatio-
maiseen tapaan, kun taas nuorsuomalaiset
arvostelijat suhtautuivat siihen kovakou-
raisesti. Kirjailijalle tämä kynäsota antoi
aihetta tarkistaa niin poliittisia kuin
esteettisiäkin katsomuksiaan ja seuraukse-
na oli, että «Martvan» nimellä ilmesty-
neen osan jälkeen hän ei enää tätä linjaa
jatkanut, ja entisestä uusromantiikosta tuli
pian realisti.

Lassilan kehitys realismiin ei kuitenkaan
tapahtunut uusromantiikasta riippumatto-
mana. Uusromantikkojen asettamiin ajan
pääkysymyksiin hän pyrki vastaamaan
järkevän realistin tavoin. Humoristina ja
satiirikkona hän ei ainoastaan välttelty
uusien harhakuvien keksimistä, vaan repi
määrätietoisesti alas jo aikaisemmin keksi-
tyt.

Tullakseen realistiksi Lassilan oli rat-
kaistava eräs keskeinen ongelma, joka osin
oli huolettanut häntä jo Harhamassa.
Vaikka kirjailija esiintyykin esikoisroma-

nissaan korpikansan ihailijana, hänessä ilmenee myös jonkinlaista itsearvostelua. Tuntien idealisoivan näkemyksensä yksipuolisuuden, Harhama mietiskelee, että «hän oli Korpelan köyhissä nähnyt ainoastaan hyvää. Hän oli katsellut heitä omilla silmillään, nähnyt jalon, ollut huonolle sokea.»

Kysymys ei ole ainoastaan esteettinen, vaan paljon syvällisempi. Kysymys on ihanteellisen ja kriittillisen asenteen suhteista kansankuvauksessa. Humoristeille ja satiirikoille tämä ongelma ei liene koskaan ollut yksinkertainen. Maailmankirjallisuus tarjoaa runsaasti esimerkkejä, jolloin se on muodostunut kompastuskiveksi joko kirjailijoille (esim. N. Gogolin «Kuolleiden sielujen» jälkimmäisessä osassa, jossa tekijä yrittää epäonnistuneesti luoda ihanteellisia tilanomistajatyyppejä) tai sitten kirjallisuuden arvostelijoille (esim. A. Ahlqvistille, joka piti Kiven «Seitsemää veljestä» jonkinlaisena häväistyskirjoituksena Suomen kansasta).

Maiju Lassilalle tämä ongelma tuotti melkoisia vaikeuksia. Tuntuu siltä kuin juuri sen yhteydessä olisi selitettävissä myös hänen kirjailija-minänsä kaksinaisuuskin, «kaksikasvoisen Januksen» arvoitus, mikä ilmeni kirjailijalla jopa saman teoksen puitteissa. Elsa Erhon tutkimuksesta käy selville, että vuonna 1910 Untola jätti kustantajalle käsikirjoituksen «Veden haussa», tällä kertaa Liisa Vatasen tekijänimellä varustettuna. Se on samalla sekä torppariromaani että kokeellinen kuvaus romaanin synnystä. Sen eräänä henkilö-hahmona esiintyy kirjailijatar Maiju Laurila, joka on saapunut maalle etsimään aiheita. Hänellä on ihanteelliset käsitykset kansasta, mutta nyt hän tuntee syvää pettymystä eikä löydä maalaisköyhälistöstä kuvittelemaansa kauneutta, vaan «luontokappaleita». Säälintunteestaan huolimatta hän ei voi kaunistella torppareita, koska «epärehellisyys ei kuulu kauneuteen». «Veistelmät muut sontiaisesta leijonan, minä veistan siitä sontiaisen.» Hän näkee nyt vain raakuutta, sivistymättömyyttä, tapojen karkeutta, kun taas Liisa Vatanen, tekijä-minän toisen puolen edustaja, korostaa torppareiden yleviä ominaisuuksia.

Kirjailijan pyrkimys löytää pätevä esteettinen suhde talonpoikaistoon ja maalaisköyhälistöön ilmeni «Veden haussa» vielä kahden vastakkaisen äärimmäisyyden yhtymänä tarkoituksenaan jonkinlaisen tasapainon saavuttaminen. Mutta tämä tasapaino oli keinotekoinen, eikä taiteellisesti voinut tyydyttää kirjailijaa, jonka luon-

nonvaraiset humoristin lahjat tarvitsivat oman ilmaisumuotonsa.

Irmari Rantamalan ja Maiju Lassilan kirjailijanimillä ilmestyneet teokset eroavat toisistaan niin tyyliinsä kuin aihepiirinsäkin puolesta. Nyt tahtoisimme tehostaa vielä sitä seikkaa, että niissä käsitellään kansanelämän ja talonpoikaismoraliteetin aivan erilaisia puolia, niiden henkilöt asetetaan samanlaisesta sosiaalisesta asemastaan huolimatta vallon erilaisiin tilanteisiin, joten heidän luonteensakin esiintyvät erilaisessa valossa.

«Tulitikkuja lainaamassa» kertomuksessa kuvatut Jussi Vatanen ja Antti Ihalainen ovat vauraita talollisia, joten heidän lehmä- ja sikapalvonta mentaliteettiinsä kohdistuvan ivan voisi olettaa tarkoittavan tekijän pyrkimystä paljastaa heissä nimenomaan ahdasta omistuksen halua. Mutta tämä vauraiden talollisten mittapuu koomillisen sankarin tunnuksena ei näytä pätevän, koska samassa teoksessa asetetaan naurun alaiseksi myös kiertolaisräätäli Tahvo Kenonen, jolla ei ole taloa eikä omaisuutta, mutta joka mielenlaatunsa utilitarisuudessa ei paljonkaan eroa kertomuksen päähenkilöistä. Maalaisköyhälistöön, kurjuudesta kärsiviin mökkiläisiin kuuluvat «Pirttipohjalaiset» kertomuksen koomilliset riitakumppanit Pirhonen ja Jumppanen. Satamajätkä Jonni Lumperi («Kuolleista herännyt») kohoaa «miljonääriksi» peräti yhteiskunnan pohjalta.

Henkilöhahmojen pelkkä yhteiskunnallinen asema ei sinänsä siis riitä vielä määrittelemään, kenen henkilöihin — Irmari Rantamalan vai Maiju Lassilan — se ja se ihmistyyppi kuuluu. Kumpikin heistä voi kuvata maalais- ja kaupunkilaisköyhälistön edustajia, mutta kysymys on siitä, miten ja missä ominaisuuksissa heitä kuvataan: porvarillisen yhteiskunnan sortamana vaiko henkilöinä, joka on alhaisesta asemastaan huolimatta maksanut porvarillisen yhteiskunnan moraalin ja pysyy juuri sen takia jatkuvasti epä tietoisena asemansa todellisesta luonteesta sekä sen parantamismahdollisuuksista.

Torpparihäädöt ja teollisuustyöväen kurja elämä «kuoleman rajoille» kuuluvat Irmari Rantamalan ja J. I. Vatasen eikä Maiju Lassilan aihepiiriin. Vain noilla kahdella ensin mainituilla tekijänimillä ilmestyneissä teoksissaan kirjailija kuvasi kansanelämän traagisia puolia korostaen selvästi yhteiskunnan syyllisyyttä ja pitiäen huolen siitä, että hänen henkilönsä esiintyivät kärsimyksissäänkin ihanteellisessa valossa. Ainakaan heissä ei tuoda esiin koomillisia piirteitä, heitä ei aseteta

naurun alaisiksi, sorrettiina ja kärsivinä he herättävät lukijassa myötätuntoa ja sääliä.

Maiju Lassilaa humoristina, varsinkin hänen varhaisimmissa kertomuksissaan, kuten «Tulitikkuja lainaamassa» (1910) ja «Pirttipohjalaiset» (1911), kiinnostaa taas eniten talonpojan yksityisomistuksellinen mentaliteetti. Jumppasen ja Pirhosen alituisten riitelyn ja naapurikateuden perussyynä on tekijän sanojen mukaan se, että «molempien mökkiläissukujen ainoana unelmana ja kunnianhimonä oli näet jo miespolvien ajan ollut päästä kerta sen suuren Pirttipohjan kartanon isännäksi, jonka maita he mökkiläisinä viljelivät». Ja koska varoja kartanon oston ei ole kummallakaan, he kilpailevat keskenään perillistensä lukuisuudesta toivoen tulevien polvien yhä lisääntyvällä työvoimalla lunastavansa maatilaa.

Humoristin ja satiirikon erikoisnäkökulma, jonka tavoitteena on vetää esiin kansanelämään juurtuneet omistukselliset piirteet, määrää Maiju Lassilan kertomusten tyylominaisuudet, niiden juonen, koomillisten tilanteiden laadun, henkilöiden rajoittuneen ajatusmaailman, heidän suhtautumisensa muihin ihmisiin ja luontoon. Uskallan väittää, että tätä Maiju Lassilan humorin tendenssiä huomioimatta on mahdotonta ymmärtää hänen komiikkansa perusominaisuuksia sekä määritellä hänen asemaansa suomalaisen kirjallisuuden historiassa. Jo K. S. Laurila syylistyi samanlaiseen virheeseen kuin A. Ahlqvistkin Kiven tapauksessa, hän näki Lassilan luomat maalaistyyppit häpeällisen raakoina «ihmiseläiminä», joilla ei ollut vastinetta todellisuudessa.

Toisaalta tuskin on perää myös niiden tutkijoiden väitteissä, jotka professori R. Koskimiehen tavoin yrittävät esittää Maiju Lassilan tulitikukkertomuksen sankarit jonkinlaisina «luonnonlapsina», «perusihmisyyden» tyyliteltyinä esikuvina. Todellisuudessa Lassilan koomilliset tyyppit ovat roussaeulaisen «luonnonlapsen» ja sen suomalaisen uusromanttisen version jyrkkä vastakohta. Jo Aleksis Kivi oli «Seitsemässä veljeksessä» varsin havainnollisella tavalla todennut muinaisilta ajoilta perityn metsävapausihanteen ja uudemman porvarillisen kehityksen yhteensopimattomuuden. Mutta Jukolan veljekset pysyivät vielä uskollisina tälle ihanteelle. Tähän voitaisiin lisätä, että myös Juhani Ahon luomat henkilöahmot, kuten Pekka renki (Siihen aikaan kun isä lampun osti), Matti ja Liisa (Rautatie), Junni (Maailman murjoma) pysyvät ilman Jukolan veljesten

runollista mielikuvitusta ja vapaudenhävetä porvarilliselle sivistykselle vieraina välittämättä sen uutuuksista.

Aivan toisin on Maiju Lassilan henkilötyyppien laita. Porvarillisuus ei ainoastaan ympäröi heitä, vaan on tunkeutunut heidän sydämiinsä ja valloittanut heidän sielunsa. He eivät kapinoi porvarillista yhteiskuntaa vastaan eivätkä yritä paeta sitä korpeen elääkseen luonnonlapsina luonnon helmassa, vaan itse toimivat porvarillisten lakien ja moraalin mukaan. Lassilan kertomusten henkilöissä heijastuu täten porvarillisen yhteiskunnan uusi kehitysvaihe, joka merkitsi «perinteellisten» patriarkaalisten elämäntapojen sekä «viattoman luonnonlapsen» maailmankatsomuksen auttamattomaa häviämistä Suomessa, niin inostuneesti kuin uusromantikot niistä haaveilivatkin.

Kiven ja Lassilan koomillisten tyyppien välisen periaatteellisen eroavuuden osoittamiseksi tyydyttäköön vain yhteen vertailevaan esimerkkiin. Kun Jukolan Juhani sanasodassa mahtavan Viertolan kartanonisännän kanssa tahtoo puolustaa ihmisarvoaan, hän todella nojautuu patriarkaaliselle ajatustavalle ominaiseen «luonnonlaki»-käsitteeseen, jonka mukaan luonto loi lapsensa tasa-arvoisiksi. Jotenkin epäkoh-teliaiin, mutta sitä havainnollisemmin sanakääntein Jukolan vanhin veli esittää Viertolan herralle uskonkappaleensa: «Kaikilla on meillä yhteinen laki, jonka edessä me seisomme verta-verroin. Sillä ämmän kohdusta olet sinä astunut ulos juuri niinkuin minäkin ja yhtä paljaana, yhtä paljaana, et tuumaakaan parempana poikana. Ja sinun aateluutes? Sen päälle tehköön pienen konstin meidän vanha, nilkosilmäinen kukko. Yhteinen laki!»

Melkein yhtä tukalaan asemaan joutuu Lassilan tulitikukkertomuksessa Jussi Vatanen, mutta hän reagoi aivan toisella tavalla, kuin Jukolan Juhani. Poliisimestarin syyttäessä häntä hevოსvarkaudesta Vatanen torjuu syytteen heti viittaamalla varakkuuteensa: «Se on niin pitkä vale kuin Jouhaisen lehmän häntä», kiehahtaa Jussi virkaherralle. «Viisitoista lypsävää ammuja mölise yöt ja päivät omassa läävässäni ja maitoa on vaikka tule sinäkin juomaan. Ei silloin tarvitse toisen hevosta varastaa.»

Jussi Vatasen ajatus toimii siis ihanteellisessa sovussa porvarillisen moraalin kanssa, jonka mukaan raha ja rikkaus ovat ihmisarvon pätevin mittapu. Tämän mittapuun mukaan Lassilan henkilöt solmivat avioliittonsa, valitsevat ystävänsä, suhtautuvat ympäristöön. Inhimillisyys pilk-

tää heissä omistajan moraalista alta vain hetkeksi, tavallisesti väkevien nauttimisen vaikutuksesta, jolloin heissä ilmenee jonkinlaisia katumisen oireita maallisen mammonan liian uskollisesta palveluksesta. Päihäntynyt Jussi Vatanen muistelee itkusilmin nuoruutensa lempeä, kaunista Kaisa Karhutarta, josta hän oli luopunut varakkaamman vuoksi. Katumuksestaan huolimatta Jussi leskimieheksi jäätyään hieroo edelleenkin naimakauppoja vanhaa tuttua linjaa noudattaen.

Mihin Lassila tähtäsi korostamalla porvarillisen mentaliteetin rajatonta valtaa, jonka pauloihin joutuivat niin Liperin talolliset kuin Pirttipohjan mökkiläisetkin? Osin tässä on kärkevää polemiikkaa uusromanttista harhakäsitystä vastaan, jonka mukaan kansallisen «eheyden» esikuvaa haettiin patriarkaalisesta kyläyhteiskunnasta. Poleemisessa innossaan Lassila meni joskus äärimmäisyyksiin. Esim. Jussi Puranen kertomuksen alkuosassa hän tutkii «jussipuraisuuden» historiallista alkuperää yrittäen riisua muinaiselta «metsäihmiseltä» kaiken runollisuuden ja tässä tarkoituksessa aivan kuin projisoi porvarillisen yhteiskunnan paheet kaukaiseen menneisyyteen. Poleemista suhtautumista uusromanttisiin harhakuviin voidaan havaita myös Pirttipohjalaisissa, Liika viisaassa sekä muissa Lassilan kertomuksissa. Lukuisissa koomillisissa episodeissa hän pyrkii osoittamaan, että patriarkaalinen avuliaisuus ja sopu oli sen aikaisessa Suomessa pelkkää kuvitteluä. Jos Suomen kansan entisyys olikin ollut runollista, niin nykyaikainen korvenelämä oli sittenkin perinyt siltä kaudelta vain ajatusmaailmansa rajoittuneisuuden, yhteiskunnallisen kypsyttömyytensä sekä poliittisen kokemattomuutensa.

Kysymys ei ollut ainoastaan esteettisistä makuseikoista eikä pelkästään kaunokirjallisuuden sisäisistä asioista. Lassilan groteskimainen satiiri voidaan käsitellä myös ajan yhteiskunnallispoliittisen murroksen vastakkaiseksi, maalaisväestön poliittisen roolin uudestiarvioinniksi työväenvallankumouksen lähestyessä. Vielä muutama vuosikymmen aikaisemmin oli talonpoikaisto feodaalisen yhteiskuntajärjestelmän «viimeisenä säätynä» yksin muodostanut varsinaisen Suomen kansan. Talonpoikaissäätyyn asettivat edistysmieliset kirjailijat silloin parhaat toiveensa maan tulevaisuudesta, tämän säädyn he pyrkivät nostamaan yhteiskunnan «ensimmäiseksi säädiksi», kuten Jaakko Juteini kirjoitti viime vuosiansa alussa.

Lassilan aikana tilanne muuttui. Histo-

riallisen kehityksen kärkeen astui vallankumouksellinen työväenluokka liittolaisenaan maalaisköyhälistö. Mutta torppareiden ja mäkitupalainen oli päästävä irti niin porvarillisen ideologian kuin patriarkaalisten utopioidenkin vaikutuksesta. Edistyksekkään kaunokirjallisuuden tehtäväksi tuli osoittaa sekä maalaisköyhälistön sorrettu asema että ne piirteet, joissa ilmeni pienviljelijäin yksityisomistuksellinen mentaliteetti.

Tähdentäen työväenvallankumouksen periaatteellista eroavuutta aikaisemmista porvarillisista vallankumouksista Karl Marx huomauttaa, että sosialistinen vallankumous «voi ammentaa runoutensa vain tulevaisuudesta, muttei menneisyydestä. Se ei voi alkaa ennen kuin se on pyyhkäisyt olemattomiin kaiken menneisyyteen kohdistuvan taikauskon. Varhaisemmat vallankumoukset tarvitsivat menneisyyden maailmanhistoriallisia muistoja ollakseen tajuamatta omaa sisältöään.» Sosialistisen vallankumouksen «täytyy antaa kuolleiden haudata kuolleensa tajutakseen oman sisältönsä. Ennen oli fraasi sisältöä tärkeämpi, nyt on sisältö fraasia tärkeämpi.»¹

Maiju Lassilan aikaisessa Suomessa edustivat menneisyyteen kohdistuvaa taikauskoa patriarkaaliset illuusiot, uusromanttikkojen mieltymys muinaismytologiaan, heidän taipumuksensa pukea uudemman historian tapahtumat tarumaiseen asuun. Kirjailijauransa alkuvaiheessa Lassila oli itsekin ehtinyt antaa myöten tälle suuntaukselle. Sitä määrätietoisemmin hän pyrki nyt vapautumaan entisestä utopismistaan. Löytääkseen työväenvallankumouksessa ainoan mahdollisen tien paremman yhteiskuntajärjestelmän saavuttamiseksi hänen oli suunnattava katseensa tulevaisuuteen, päästävä irti kaikenlaisista harhakuviasta asettamalla ne säälimättömän ivan alaisiksi.

Maiju Lassilan myöhemmissä kertomuksissa Liika viisas (1915) ja Kuolleista herännyt (1916) kirjailijan satiiri ei kohdistu niinkään paljon teosten päähenkilöihin, mielipuoliseen talonpoikaissaarnaajaan Sakari Kolistajaan ja satamajätkä Jonni Lumperiin kuin porvarilliseen yhteiskuntajärjestelmään yleensä. Ei ollut pelkkä sattuma, että nimenomaan mainittujen teosten jälkeen Lassila päätti julkaista kesällä 1916 kuuluisat «Porvarikirjeensä» sosialidemokraattisessa Työmies-lehdessä, josta tuli pian hänen vakituinen sanomalehtifooruminsa. Porvarillisen yhteiskunta-

¹ K. Marx, F. Engels. Valitut teokset, I. Petroskoi, 1958, s. 203.

järjestelmän mielettömyyttä ja epäinhimillisyyttä, sitä että ihmisarvon ainoana mitapuuna on raha ja tavallista kansaa pidetään vain poliittisten seikkailijain kuuliaisena välikappaleena, Lassila ruoskii noissa kertomuksissaan niin tinkimättömästi, että hänen oli otettava viivytelemättä kanta ajan taisteluihin. «Sosialismi vaiko porvarismi?» — tämä kysymys vaivasi jo «Harhama» romaanin päähenkilöä, vaikka sisäisessä ristiriitaisuudessaan hän ei pystynyt tekemään lopullista valintaa. Nyt Lassilan maailmankatsomus oli jo paljon kehittyneempi, realistisen kirjailijan kokemus ja vallankumouksellisen ajan henki auttoivat valinnan suorittamista.

Myös poliittiset tapahtumat pakottivat kirjailijaa toimimaan päättäväisesti. Hänen «Porvarikirjeensä» ilmestyivät vuoden 1916 eduskuntavaalien kynnyksellä. Lassila, joka kymmenisen vuotta aikaisemmin oli vanhasuomalaisena vaalipuhujana neuvonut peräkylien köyhälistöä äänestämään porvareita, tahtoi nyt korjata virheensä ja kehotti torppareita tukemaan työväenpuolueen ehdokkaita. Vähän ennen sitä hän oli vielä kerran yrittänyt vanhasuomalaisessa Kokkola-lehdessä arvostella porvarillisten puolueiden kaksinaispoliittikkaa tuloksella ettei hänelle enää annettu tilaa lehden palstoilla.

Lähettyessään ensimmäisen «Porvarikirjeensä» Työmies-lehteen Lassila oli täysin tietoinen siitä, ettei yksikään porvarillinen lehti olisi suostunut sitä julkaisemaan. «Haluaisin jotain kuitenkin sanoa», hän tähdensi toimitukselle osoittamassaan kirjelijapussa. «Vaikka en kuulu sosialistiseen puolueeseen, suonee toimitus minulle tilaa parille sanalle, jotka ovat tarpeen pienenä menneiden tilapäisten puolue toimieni selvittelynä.»

Tämä «jotain» sisälsi erittäin paljon. Lassila kielsi julkisesti porvarillisilta puolueilta oikeuden esiintyä kansan nimissä julistaen työväenpuolueen ainoaksi puolueeksi Suomessa, jonka asiaa maalaisköyhälistökin oli voinut täydellä syyllä pitää omanaan.

Sotasensuuri puuttui «Porvarikirjeisiin» pyyhkien pois pitkiä pätkiä, mutta epätodellisinäkin ne antavat käsityksen kirjailijassa tapahtuneesta perinpohjaisesta maailmankatsomuksellisesta muutoksesta, joka vaikuttaa vieläkin yllättävämältä verrattuna «Harhamaromaanin» päähenkilön rikkiinäiseen ja ristiriitaiseen henkiseen maailmaan.

«Porvarikirjeissä» herättää huomiota eräänä periaatteellisesti uutena piirteenä kirjailijan luja vakaumus, että sorretut

luokat pystyvät saavuttamaan vapautensa vain omin voimin, ilman yläluokista polveutuneita «välittäjiä» ja «hyväntekijöitä», joihin myös Harhama oli tavallaan kuulunut. Tekijän sanojen mukaan Harhama «luulotteli olevansa Messias, joka on kutsuttu osoittamaan maailmalle oikean jumalan» ja pelastamaan kärsivät perikadosta. Kaikesta kapinallisuudesta huolimatta Harhama pysyi tyypillisinä utopisti-intellektuellina, josta sorretun luokan todellinen vallankumouksellinen voima tuntui liian «raa'alta» ja joka mieluummin toivoi pelastuksen saapuvan «ihanteellisessa» muodossa ulkoa päin, yläluokkien valistuneimpien, sivistyneimpien, laajakatseisimpien jne. edustajien taholta.

Nyt Lassila päinvastoin toistamalla toistaa varoitukseksi torppareille: «Varokaa meitä porvareita!.. Varokaa meitä kuin ruttoa!» Sillä porvarit eivät ole aikoneetkaan täyttää vaalilupauksiaan. «Ainoaksi turvaksi teille siis jää oma apu, se, jonka te saatte liittymällä toisiin sorrettuihin, sosialistiseen puolueeseen, äänestämällä sen listoja, mihin puolueeseen kuulunettekin. Sosialistit eivät ole kertaakaan teitä petäneet. Ne eivät voikaan teitä pettää, sillä jos he pettäisivät, kärsisivät siitä he itse, kun he kerran ovat samaa sorrettua väkeä kuin te.»

Paljastaakseen porvarillisten puolueohjelmien demagogisia tavoitteita Lassila valitsi varta vasten «porvarikirjeiden» muodon esiintyen itsekkin «porvarina» ja vedoten kokemukseensa suomalaispuolueen asiamiehenä vuoden 1907 vaaleissa. Nyt hän näki tämän menneisyyden aivan toisessa valossa, kirjailijan muistista löytyi runsaasti esimerkkejä ja yksityiskohtia porvarillisten poliitikkojen kynnyksyydestä. Vaikka he pitivät tavallisia kansalaisia «tyhminä jusseina», heidän oli kuitenkin hankittava «vaalisyytettä» alimmista kansankerroksista, joten porvarien ehdokkaiksi asetettiin joskus torppareitakin. Porvaristo tarvitsi «puoluerenkettä», myös kirjallisia kykyjä, jotka kaunistelisivat sen puolueohjelmia ja ylistäisivät sen isänmaanrakkautta. Porvaristo oli Lassilan mielestä henkisesti köyhä, sillä ei ollut omia aatteita eikä luovia persoonallisuuksia, sen täytyi tästedes turvautua pelkkään lainatavaraan. Lassila mainitsi, että Suomen porvarilliset poliitikot usein siteerivat esim. J. W. Snellmania soveltaen omiin tarkoituksiinsa tämän kuuluisan viime vuosisadan suomalaisen filosofin ja monipuolisen ajattelijan aatteita. Uuden aikaiset porvarilliset ideologit eivät kuitenkaan ymmärtäneet Snellmanin opista

sitä ajatusta, tähdensi Lassila, että «miikään historian momentti ei toistu... menneen ajan mies tekoinensa ei sovellu esikuvaksi nykyajan valtiomiehelle, kun keran nykyhetki ei ole sama kuin entinen». Lassila huomioi tässä sen tosiasian, että vaikka Snellman olikin ollut aikanaan ehkä edistysmielisin suomalainen ajattelija, on hänen aatemaailmansa sittenkin käsitettävä nousevan porvariston ideologiaan liittyvänä, kun taas Lassilaa kiinnostava «nykyhetki» tiesi vallankumouksellisen työväenluokan nousukautta Suomessa.

«Porvarikirjeissä» esiintyvä väite rappeutuvan porvariluokan henkisestä köyhyydestä, joka pakottaa sitä käyttämään lainatavaraa kirjallisiakin kykyjä, valaisevallaan Lassilan oman elämäkerran arkoja kohtia, jotka muuten vaikuttanevat, varsinkin sivulliseen, kummallisilta mieli-johteilta, jopa manialta. Todellisuudessa kysymys ei kuitenkaan ole mistään sairaalloisesta mielentilasta eikä kuviteltujen vaarojen kauhusta, vaan kirjailijan kamppailusta varsin reaalista uhkaa vastaan. Lassila taisteli kaikin mahdollisin keinoin kirjallisesta vapaudestaan ja henkisestä riippumattomuudestaan yhteiskunnassa, jossa mahdollisuus muuttua pelkän lainatavaran tuottajaksi ja porvaripuolueiden rengiksi kohdistui myös häneen. Henkilökohtaisena muistutuksena tästä vaarasta olivat Lassilalle hänen entiset suhteensa vanhasuomalaisiin, jotka «Harhama» romaaniin ilmestyttyä julistivat hänet «omaksi» kirjailijakseen herättäen melkoista kohua nuorsuomalaisen kirjallisuusarvostelun taholta. Lassila, joka suhtautui koomillisten sankariensa kaupalliseen mentaliteettiin niin säälimättömällä ivalla, että miltei poikkeuksetta kuvaili heidän naimakauppjansa kirjaimellisesti osto- ja myyntirituaalina, ei suinkaan ollut tiedoton kirjallisuudenkaan kaupallistumisen uhkasta. Hänellä oli sitä suurempi syy olla varuillaan, koska eräät vanhoilliset arvostelijat yrittivät tulkita hänenkin tuotantonsa itsekkääksi irvailuksi kansan kustannuksella. Arvostellessaan Lassilan ensimmäisiä humoristisia kertomuksia K. S. Laurila vertasi tekijää posetiivinsoitajaan, joka muka tanssittamalla kuvaamiaan maalaistyyppisiä marakatteina ansaitsi kolikoita sekä markkinayleisöltä että valtiolta — hänelle myönnetyn kirjallisuuspalkinnon muodossa.

Herkkäluntuoisessa Lassilassa tällaiset piikit saivat aikaan voimakkaan reaktion pakottaen hänet noudattamaan jokapäiväisessä elämässään mitä ankarimpia siveellisiä sääntöjä, jotka ehdottomuudessaan

olivat lähellä askeettisuutta. Hän tahtoi olla vapaa kaikesta henkilökohtaisesta kii-tollisuudenvelasta ja järjesti sen vuoksi välinsä kustantajien kanssa korostetun viralliselle perustalle. Hänelle myönnetyssä kirjallisuuspalkinnossa hän epäili armo-palaa ja kieltäytyi julkisesti ottamasta sitä vastaan selittäen kirjoittavansa tavallisia teoksia, joita ei tarvinnut palkita. Hän asui kosteassa ja kylmässä huoneessa, hänen kuukausimenoensa rajoittuivat neljään-kymmeneen markkaan, joten hänen oli tyydyttävä useimmiten vain yhteen ateriaan päivässä. Mutta kaikesta tästä huolimatta hän ei periaatteellisesti välittänyt palkinnoista eikä tekijäpalkkioiden määräästä, ettei kellään olisi ollut aihetta syyttää häntä omanvoiton pyynnistä.

Näitä epätavallisia elämänsääntöjä sävyttää tietysti Lassilan persoonan omalautuisuus, mutta samalla niiden ankaruudessa heijastuu myös vallankumouksellisen murroskauden kova luonne. Lassilan elämäkerta on todisteena siitä, että «sivistyneen säätyyn» kohonneen kirjailijan ei ollut niinkään helppo suorittaa lopullista pesänselvitystä omassa sydämessään, raivata tietä työväen leiriin ja liittyä varauksetta sen vapaustaisteluun. Siinä vaadittiin sisua, vieläpä itsekieltäymistä ja uhrautumista, johon Lassila oli määrätietoisesti valmistunut.

Puolitoista vuotta ennen vallankumousta ilmestyneet «Porvarikirjeensä» Lassila päätti seuraavin sanoin:

«Mutta yleensä me porvarit olemme jo kuolemaan tuomituita, tästä maailmasta pois lähteviä. Meille häämöttää jo tuloansa kuolinpäivämme kaihoisa ilta. Elinvoimaista henkeä näkyy edistävän ainoastaan sosialismi. Tulevaisuus on sen. Kaikessa, mitä viime aikoina on saatu tervettä aikaan, se on aivan ilmeisesti saatu aikaan sosialismin voiman painostuksella... Me porvarit olemme jo tuomitut soittamaan kuolleiden luilla.

Ja niillä me soitamme. Elämän vajotessa altamme me juomme riemuin hautajaisiamme. Puolueen hajotessa olemattomiin tuossa haaksirikossa soitetaan Snellmanin ym. kuolleiden luista tehtyä riemuviulua ja pidetään humoristisia kansallisuustanssiaisia eli sanoisinko hoilalaaliljuhliä, joissa hoilataan, niin nuor- kuin vanhasuomalaisetkin — Ranskan tunnettua Iloisen lesken operettia: kaatuessammekin me kaadumme eteenpäin.»

Myöhemmin, kansalaissodan jo alettua, Lassila mainitsi eräässä sanomalehtikirjoituksessaan, että hän oli jo «Porvarikirjeissä» ennustanut tällaista tapahtumien

kehityksen mahdollisuutta, mutta «sotasuurin musta sormi» pyyhki vastaavan paikan pois.

Tilanne Suomessa yhä kärjistyi. Vuoden 1916 eduskuntavaaleissa sosialidemokraatit saavuttivat merkittävän voiton. Vaalien tuloksena muodostettiin ensimmäinen työläisenemmistöinen eduskunta Suomessa. Heinäkuun 18. pnä 1917 tämä «punainen eduskunta» hyväksyi ns. «valtalain», jolla se otti aikaisemmin Venäjän keisarille kuuluneen korkeimman vallan käytön itselleen kaikissa muissa asioissa, paitsi niissä, jotka koskivat ulkopoliittikkaa ja sotalaitosta. Venäjän väliaikainen hallitus kuitenkin hajotti työläisenemmistöisen eduskunnan Suomen porvarillisen oikeiston avulla. Mainittujen tapahtumien johdosta Lassila julkaisi Työmies-lehdessä artikkelin nimellä «Kansallinen häpeä», jossa hän totesi, että porvariston kannalta taistelu työväenluokkaa vastaan oli paljon tärkeämpi kuin maan kansallisten etujen valvominen ja valtiollisen riippumattomuuden saavuttaminen.

Mutta Venäjällä tapahtunut Lokakuun vallankumous ratkaisi myös Suomen kohtalon. Leninin johtama neuvostohallitus tunnusti naapurikansan valtiollisen itsenäisyyden. Venäjän työväenluokan jalonteon herättämät tunteensa Lassila tulkitsee artikkelissa «Eron hetkellä», jossa samalla ilmeni hänen selvänäköisyytensä Lokakuun vallankumouksen maailmanhistoriallisen merkityksen arvioinnissa. Kirjailija läksytti purevalla ivalla Suomen porvarillista sanomalehdistöä, joka kauhistuneena vallankumouksen lähenemisestä omassa maassaan suuntasi sokean raivokkaan hävätystulvan Venäjän bolshevikkeihin. Suomen porvaristo, Lassila kirjoitti, «on yötä päivää häväsnyt niitä Venäjän bolshevikkeja, joiden kädestä Suomi on saanut tunnustuksen vapaudellensa. Ei ole ilmestynyt sitä porvarillisen lehden numeroa, jossa ei olisi samoja bolshevikkeja herjattu.»

Lassila korosti kirjoituksessaan Lokakuun vallankumouksen suurta merkitystä ei ainoastaan Venäjän, vaan muidenkin kansojen historiassa. «Venäjän bolshevikki-liike suurine vapauttavine aatteineen», hän kirjoitti, «on se liike, joka on tullut kansojen kohtalon tulevaisuuden historian peruskiveksi.» Nykyaikaisten tapahtumien «suurimmaksi historialliseksi tekijäksi on astunut Venäjän köyhälistön harmaatakinen mies, joka kantaa bolshevikin nimeä. Se mies on aatteensa voimalla lyönyt rikki koko sen imperialistisen rakennuksen, sen vääryyden ja sorron, jota porvaristo oli vuosisadasta vuosisataan rakentanut.»

Venäjän tsarismiin harjoittaman kansallisen sorron päätyttyä Suomessa avautui Lassilan mielestä kahden naapurikansan suhteiden historiassa kokonaan uusi sivu. Valtiollisen «eron hetkestä» piti tulla «todellisen yhtymisen, veljeyden ensimmäinen hetki». Lassila tunsu ylpeyttä siitä, että jo «Harhama» romaanissaan hän oli ilmaissut juuri venäläisen työmiehen Nikolai Petrovin suulla sen nyt tosiasiaksi muuttuneen haaveen, että vain julistamalla orjuuttamilleen kansoille täyden vapauden Venäjä saa nämä kansat todellisiksi ystävikseen ja liittolaisikseen. Hän piti onnellisina tulevia sukupolvia, jotka saavat «olla todistamassa, kuinka Suomen ja Venäjän mies, työväestö, veljinä, vapaina, käsi kädessä kulkevat historiallisissa teoisansa yhä ja yhä suurempia ja valoisampia päämääriä kohti.»

Valtiollisen itsenäisyyden saavuttaminen asetti Lassilan mielestä velvoittavia tehtäviä Suomen työväelle, jolta puuttui vielä «sisällinen vapaus». Porvariston luokkasorto ja taloudellinen riisto yhä jatkuivat. Siksipä Lassila tähdensikin, että «tänä valtiollisen vapauden aamuna ei ole pysädyttävä sitä vapautta juhlimaan, vaan on riennettävä luomaan sisällistä vapautta, sillä nyt ovat hetket suotuisat. Joka nyt nukkuu, hän pettää oman asiansa, luokansa, ne toiveet, jotka Venäjän köyhälistö on nyt vapauttamaansa Suomen köyhälistöön asettanut. Ei pidä erehtyä, ei unohtaa, että porvariston pääomalla ei ole mitään isänmaata muutoin kuin petollisissa sanoissa.»

Kansalaissodan puhjettua Suomessa Lassila totesi «Eteenpäin» kirjoituksessaan, että julistamalla perustamansa suojeluskuntajoukot valtion virallisiksi sotavoimiksi Suomen porvaristo ei jättänyt työväenluokalle valinnan varaa pakottaen sen järjestäytymään aseelliseen vastarintaan. Muuten se olisi merkinnyt antautumista ja luokkavihollisen armoille jäämistä. Aivan kuin avastaen kostonhimoisen porvariston koko julmuuden Lassila kehotti työläisiä ja torppareita toimimaan rohkeasti ja päättäväisesti. Eivät auttaneet enää rauhan sanat eikä sovittelut, ei mikään suostuttelu olisi saanut porvaristoa taipumaan työväen vaatimuksiin — ja siksi kutsu:

«Eteenpäin!

Pois kyselyt, pois kaikki. Korvat ovat nyt tukitut, sillä orjuuttajan korva on muulloinkin kiveä orjansa äänelle. Jalka yhä lujemmin taistelupaikan maaperään, sillä ainoastaan orjansa miekan ääntä kuulee orjuuttajan korva. Takana on ai-

noastaan vapauden hauta. Vapaus on edessä. Sitä kohti.

Eteenpäin!

«Jos»-nimisessä artikkelissaan, joka ilmestyi helmikuun 28. p:nä 1918 ratkaisevimpien taistelujen ollessa vielä edessä, Lassila katsoi kuitenkin voivansa vielä kerran kääntyä «porvariston parhaiden», pääasiassa sivistyneistön, puoleen kiinnittäen sen huomiota ajankohdan historialliseen tärkeyteen ja toivoen sen asettumista aikansa tasolle. Hän muistutti Suomen sivistyneistölle, että kaikissa vapaussodissa oli «ihmiskunnan parhaiso rientänyt vapaaehtoisina orjien puolelle». Oliko sitten «suomalainen sydän niin köyhä», ja «suomalainen omatunto niin kirottu», koska Suomen ylioppilaat valkoisina jääkäreinä alentuivat rahapohattojen ja pörssihuijarien palkkasotureiksi. Helsingin ylioppilastalon otsikossa on kirjoitus: «Toivollensa isänmaan rakensi.» Mutta koko tuon «isänmaan toivon» oli kustantanut suomalainen työmies ja juuri työväenluokan taistelusta vapautensa puolesta riippui nyt Suomen kansan todellisten toiveitten toteutuminen.

Mutta tämä sivistyneistöön kohdistuva jos-olettamus herätti epäilystä kirjailijassa itsessään. Siksi hän totesi että viime kädessä työväenluokan on sittenkin luotettava omiin voimiinsa ja päättäväisyyteensä.

Ajatus omiin voimiinsa turvautumisesta muodostui Maiju Lassilan viimeisten Työmies-lehdessä julkaistujen kirjoitusten pääteemaksi. Eräs niistä sai nimekseenkin: «Omin voimin». Muista mainittakoon «Suomalainen murhenäytelmä», «Ei kuolema, vaan elämä», «Punakaarti». Kaikki ne ilmestyivät vallankumouksen viimeisinä päivinä, huhtikuun 8—11 päivien välillä. Jo seuraavana päivänä saksalaiset miehittivät punaisen Helsingin ja sitä seuraavana päivänä Lassila vangittiin.

Noita kirjoituksia lukiessa voidaan vain ihailla ja kunnioittaa tekijän miehuullista itsehillintää ja tyyneyttä, hänen ajatustensa johdonmukaisuutta ja kaukonäköisyyttä niin masentavan epätoivoiselta kuin tilanne mahtoi näyttääkin. Täydellä oikeudella voidaan sanoa kaatuneen kirjailijan jättäneen viimeisissä artikkeleissaan henkisen testamentin niille, joiden osaksi tuli jatkaa taistelua ja viedä työväen asiaa eteenpäin.

«...Läheiset päivät tulevat kyllä olemaan vaiherikkaita ja niinä päivinä näytellään ehkä suomalaisen murhenäytelmän kauhein ja tuskallisin näytös, mutta missään semmoisessa näytelmässä ei sorru työväen asia. Mikään veripäivä ei ole työväen asian viime päivä ja loppu...»

Artikkelissa «Omin voimin» sanotaan:

«Teiden, jotka nyt näyttävät päättyvän, täytyy itse asiassa vasta alkaa, painon, joka aikoo iäksi laskea, täytyy nyt itse asiassa nousta. Joka sillä lujalla mielellä seisoo onnettomuuksiensa keskellä, hän ei koskaan seisole kuolemansa edessä, hänen teittensä loppu on niiden alku...»

Tätä lujaa ja rohkeaa uskoa tarvitsee näinä päivinä Suomen työväenluokka.

Olemme tarkoituksella esittäneet näitä lainauksia Lassilan kirjoituksista todistukseksi siitä, millaista vääryyttä tehdään Lassilalle silloin, kun pidetään näitä rohkean järjen sanelemia ja rauhallisesti punittuja ajatuksia muka «katastrofi-ihmisen» sairaalloisina sielunpurkauksina, kuten eräät suomalaiset tutkijat ovat yrittäneet väittää. Niistä ei voi suurennuslasinkaan avulla löytää «henkilökohtaisen katkeruuden» ja «sokean kostonhimon» jälkiä. Päinvastoin niissä ilmenee kirjailijan jalo epäitsekkyys. Hengenvaarankaan hetkellä häntä ei huolettanut oma kohtalonsa, vaan työväen asian tulevaisuus, koska vain siinä hän näki myös maansa ja kansansa tulevaisuuden.

Suurina vallankumouspäivinä Lassila koko olemuksellaan sulautui yhteiseen työväenluokan asiaan ja juuri tämä täydellinen yhteenkuuluvaisuus muodostaakin häntä kannattavan voiman. Työväenluokan kuolematomuudesta ammensi hän rohkeutta henkilökohtaisen kuoleman voittamiseksi.

Kirjailijan kuolema on antanut aihetta monenlaisiin arveluihin. On ollut yrityksiä selittää Maiju Lassilan elämäkerran loppuvaihe psykologiselta näkökannalta. Tähän suuntaan viittasi mm. Juhani Aho «Hajamietteissään kapinaviikoilta» tähdentäen Lassilan «kirjailijapsyykkeen» tutkimisen tähdellisyyttä. Kuten tiettyä Aho itse ei tuntenut vähäistäkään ymmärtämystä eikä myötätuntoa vallankumousta kohtaan, hän oli kauhun ja vihan vallassa eikä voinut olla Lassilankaan suhteen puolueettomana tuomarina. Päiväkirjassaan Aho käytti hänestä loukkaavia sanoja ja ilmeisesti väheksyi häntä kirjailijana. Mutta samalla aivan kuin huomaten äkkiä arviointinsa tendenssimäisyyden, vieläpä häveten sitä, Aho kummastuneena kysyi itseltään, miksi tämä hänelle vastenmielinen mies kuitenkin kiinnosti häntä. Aho haukkui Lassilaa, «anakopeetiksi» ja «vallankumouksen huuhkaimeksi», mutta samalla hän kopioi päiväkirjaansa Lassilan kirjoitukset Työmiehestä melkein kokonaisuudessaan. Kuvaavana yksityiskohtana voidaan pitää myös sitä, että punaisen Helsingin kukistumisen aattona Aho merkitsi päiväkirjaansa kysy-

myksen tarkoittaen Lassilaa: «Mikä lienee hänen loppunsa?» ja vastasi, että hän nähtävästi jää Työmiehen toimitukseen viimeiseen hetkeen saakka.

Aho ei paljonkaan erehtynyt. Lassila todella pysyi työväen lehden toimituksessa viimeiseen saakka, mutta hänet vangittiin Helsingin kadulla hänen ehdittyä viettää pari päivää «piilopirtillä». Kuulustelujen jälkeen hänet toukokuun 21. p:nä 1918 tuomittiin kuolemaan ja lähetettiin laivalla Santahaminaan teloitettavaksi. Matkalla hän hyppäsi mereen, jossa vartiat ampui-
vat hänet kuoliaaksi.

Kaiken tämän johdosta on aseteltu kysymyksiä, miksi Lassila ei siirtynyt toisten pakolaisten kanssa Neuvosto-Venäjälle, miksi hän ei pysynyt turvapaikassaan Suomessa, vaan antoi suojeluskuntalaisten pidättää itsensä. Selitysten tarpeessa on viitattu siihenkin, ettei Lassila odottanut itselleen kuolemantuomiota luullen rangaistuksen rajoittuvan muutaman vuosikauden vankeuteen.

Ehkä pätevimmän selityksen sittenkin kuten Elsa Erho on huomauttanut tarjoaa Lassila itse «Omin voimin» kirjoituksessaan, siinä kohdassa, jossa kysymys on suomalaisen sivistyneistön suhtautumisesta työväenluokan taisteluun vuoden 1918 myrskyssä. Lassila mainitsee, että juuri hänen kirjoittaessa artikkeliaan pöydälle tuotiin Työmies-lehteen lähetetty kirjoitus, jossa kirjoittaja selitteli, miksi noina «koettelemuksen päivinä» ns. sivistyneet eivät voineet olla työväestön mukana. Ka-
joamatta mainittuihin selityksiin Lassila huomautti, että tunnustettaessa jokaisen yksilön oikeus toimia vakaumustensa mukaan on myönnettävä myös työväenluokalle oikeus tehdä omat johtopäätöksensä. Niin toivottavaa kuin olisikin, Lassila kirjoitti, «että ns. sivistynyt aines ymmärtäisi kärsivän työväestön hätää ja sydäntä, niin toivottavaa kuin olisikin, että sivistynyt aines yhdistäisi kohtalonsa työväestön kohtaloihin, nousisi sen noustessa, kaatuisi sen kaatuessa, niin sittenkin on työväestön ainoa apu ja voima ainoastaan omassa itsessänsä. Mikä ei ole työväkeä itseään,

se on siitä irrallaan. Ne irralliset pysyvät kyllä sen työväen luona silloin kun päivä paistaa ja perhoset lentelevät kukista, mutta jo yön tulo saa ne värisemään. Ja kun elämän koko kovuus astuu työväen eteen, niin ne karisevat pois. Niillä ei ole voimaa kaataa yhdessä, alistua, jakaa kohtalot erehdyksissäänkin, seisoa jokaisen harha-askeleensakin takana käsiään pesemättä».

Tuntien sisimmässään syvää pettymystä ja katkeruutta suomalaisen sivistyneistön enemmistöä kohtaan Lassila itse intellektuellina ja vieläpä entisenä «porvarina» ei voinut nyt missään tapauksessa joutua näiden joukkoon. Häntä hävetti polttavasti «sivistyneen aineksen» poroporvarillinen asennoituminen, sitä ankarammin hän suhtautui itseensä. Ylpeän sydämensä siveellisen imperatiivin huipulta tuntuivat matalilta ja mahdottomilta niin maanpakoehdotukset kuin piilopirttiaikomuksetkin aatteellisen luopion kohtalosta puhumattakaan. Eihän Suomen työväenluokka kokonaisuudessaan, punakaartissa taistellut kaupunkilais- ja maalaisköyhälistö voinut syöksyä yhtenä miehenä maanpakoon eikä maan alle, ja juuri työväenluokasta erottamattomana tahtoi Lassila pysyä loppuun asti.

On kai itsestään selvää, että Lassilan vangitsemisen ja kuoleman yhteydessä olisi yhtä aiheetonta puhua fatalistisesta alistuvaisuudesta kuin katumuksestakaan. Sen käsitti jo Juhani Ahokin. Niin suurta kauhua kuin taisteleva työväenluokka herättikin tässä vanhentuneessa kirjailijassa, hän ei kuitenkaan voinut olla tunnustamatta, että vallankumous oli antanut omille kirjailijoilleen sellaisia arvoja, joita porvarillisen yhteiskunnan kannattajat olivat tyyten vailla. Lukeutuen itse porvarilliseen leiriin Aho huomautti työväen kirjailijoista: «Heillä on monesta meistä etuote sikäli, että heillä on aatteensa ja asiansa, jonka puolesta he taistelevat. Sitä selväperäisyyttä puuttuu meidän puoleltamme».

Työväen asian puolesta, sosialismin aatteen innostamana taisteli ja kaatui Maiju Lassila — suuri kirjailija, jalo ihminen, uupumaton totuudenetsijä.